

Natira

Ella natira po il carstgaun
serevegnir e tancar
danovamein forzas.

Plaun la Greina (WWF)

Glogn e Rein da Sumvitg, duas perlas unicass

Flums e dutgs ein per carstgaun e natira irremplazabels. Els procuran per aua da beiber sanadeivla, porschan biotops per numerus animals e plantas e fuorman loghens da recreaziun per nus carstgauns. Denton ein cuntradas cun flums e lags ozildi sin la gliesta cotschna e fan part dils ambients ils pli periclitai dalla Svizra.

Tgei ei pli bi ch'encurir cun affons craps sbrinzlonts sper in flum ni che siglir sur in dutg vi? Tgei ei pli bi che bugnar la fatscha cun aua frestga d'in lag alpin ni schizun da sfunsar curaschusamein ell'aua freida? Nus carstgauns carezein l'aua. E tuttina ei aua bia dapli: Aua ei la basa d'existenza dil carstgaun e dalla natira. Senza aua, negina veta.

Ils biotops aquatics ein reservats natirals

Auas ein vers hotspots da biodiversitad. En Svizra anflan ins dapli che la mesadad dallas specias da plantas e numerus animals sper ni en auas. Pèschs, insects d'aua, amfibis, giomers ed algas vivan en auas currentas e stagnadas. Utschals cuaders fan igniv sin bauns da glera sper flums, plantas pionieras sco la tamarisca tudestga coloniseschan la surfatscha. Tschittas, libellas, baus ed animals lactonts pigns ein cheu da casa. Flums, lags e fontaunas porschan cun lur rivas biotops multifars per numerusas specias d'animals e plantas.

Particularmein abundonta ei la veta en ils alluvials da flums. Leu anflans ins en Svizra ils biotops cun la pli gronda rihezia da specias d'animals e plantas. Da casa en ils alluvials protegi a nivel naziunal ein rodund 80 pertschien da tutta specias d'animals ed in tierz dalla flora dalla Svizra – e quei sin gnanc in pertschien dalla surfatscha. Noss alluvials vegnan considerai sco ils uauls tropics dall'Europa pervia dalla gronda biodiversitad. Cheu regia numnadamein in mosaic da biotops fetg divers ed extrems: auas grondas alterneschan cun bass nivels d'aua. Inslas da glera sefuorman e svanescha puspei, pluscheins sesaulzan per schigiar vi cuort suenter. Auas grondas inundan adina puspei igl uaul alluvial, regiuvineschan la populaziun da plantas e lain anavos lenna pirida. En las sfunsadas sefuorman puozs e vivers. La regiuvinaziun ei cheu ina constanta. Tut ei dinamic. Animals e plantas che coloniseschan ils alluvials ein s'adattai allas midadas cuntinuadas.

Auas sut squetsch

Gia daditg fagein nus carstgaus uiara cun flums e dutgs. Per la tema d'auas grondas, per l'avertura da terrens e buc il davos per saziar la gronda

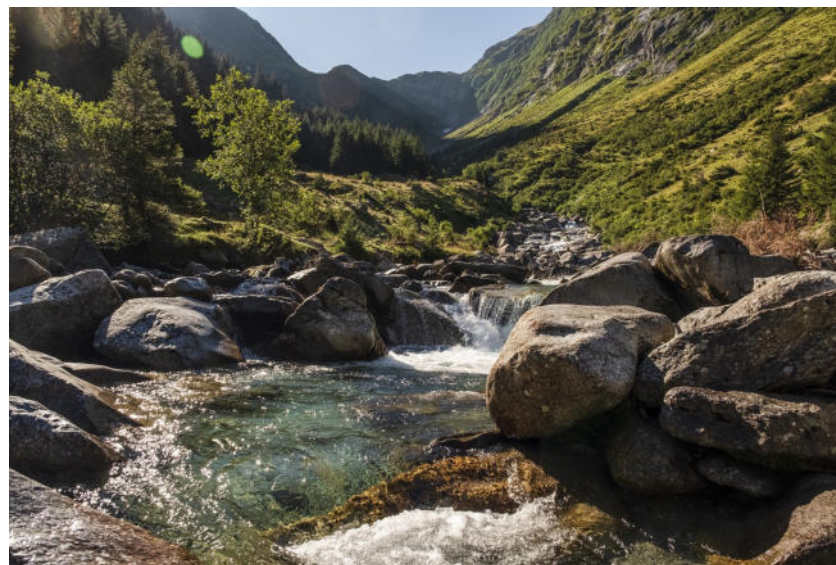

Foto 6.2.1 Eduardo Soteras Entadem la Val Tenigia sgarguglia il Rein da Sumvitg tras ina cuntrada fascinonta.

fom sin electricitad ein flums e dutgs vegni zunghegiai en corsets stretgs e vegni menai atras gallarias tier turbinas. Vias, secasadas e purarias neschan leu, nua che l'aua scureva antruras. Dapi 1850 ein 9 da 10 alluvials svani en Svizra e denter 1860 e 1870 han ins curregiu e surbaghegiu intensivamein la riva dil Rein. Ils territoris alluvials ed il Rein serpegiond ein vegni alingiai e curregi. La sbuccada dil Glogn ei vegnida surbaghegiada sin ina lunghezia da 2 km denter 1870 e 1880. Nua ch'ina gada il scarun ascendeva, ei quei ozildi buca pli pusseivel. Ferton che la scala da pèschs a Rehenau possibilitescha als pèschs da senudar dil Rein Anteriur siado tochen Mustér, impedescha ina sava igl access al Glogn entonchen oz. Els cuors restonts maunca plinavon l'aua che vegn convertida en current electric. Antruras revevan aua gronda ed aua bassa, oz la produziun da forza electrica. Durent fasas da grond consum d'electricitad scuoran biars meters cubic aua els flums. Sche la damonda suenter electricitad sesminuescha, sesbassa era il nivel d'aua anetgamein. Per biars animals sco insects d'aua ni scaruns munta quei si e giu in sforz constant.

La bilanza ecologica ei alarmonta: Rodund in tierz dalla flora e fauna che viva en auas currentas ei gia svanida. Bunamein 10 pertschien ein periclitai

Foto: 6.2.2 Lukas Bammatter Il Glogn ei in dils davos flums naturals e scazi da nossa cuntrada

da svanir proximamein. Ei fa pia buca smarvigliar sche auas sesanflan sut ils biotops dalla Svizra ils pli periclitai e cun quei sin la gliesta cotschna. En biars loghens han auas piars lur dinamica e lur naturalezia. Ei dat strusch in flum che fuss insumma buca surbeghegiaus naven dalla fontauna entochen la sbuccada ed ei dat strusch in lag che fuss buca reglaus. Cunzun el Grischun che nezegia fermamein la forza d'aua ein numerus dutgs e flums sereduci drasticamein ni schizun schigiai.

Las davosas perlas sursilvanas: Il Glogn ed il Rein da Sumvitg

E tuttina, ei dat aunc perlas d'aua el Grischun, dutgs e flums che scuoran, sgarguglian e tschallatan libramein. En Surselva meritan aunc dus il tetel «perlas d'aua», il Glogn ed il Rein da Sumvitg, schegie ch'era quels dus ein buca dil tut tut intacts naven dalla fontauna entochen la sbuccada.

Il Glogn ei in dils davos flums gronds naturals da vals grischunas. Senza corset scuora el atras la val. Circumdaus d'alluvials alpins, planiras humidas e pintgas palius bassas erodescha el las spundas dalla Val Lumnezia. Sper Uors conflueschan lura il Glogn ed il Rein da Val S. Pieder. Naven da cheu ei il cuors reducius. Dapi ch'il lag da fermada a Zevreila ei vegnius mess en funcziun 1958, ei il nivel d'aua sesminuis la stad per bunamein la mesadad.

Malgrad quei vegnan ils alluvias dil cuors inferiur, Prada Gronda ed Islas, colonisai aunc oz da numerusas specias d'animals e plantas. Cheu vivan amfibis, turbellaris (Strudelwürmer), baus d'aua, muschins, glimaia d'aua, mustgas da crap, mustgas-cuzerin (Köcherfliegen), mustgas efemeris (Eintagsfliege) e cannas pintgas (Kleiner Rohrkolben) – pia habitonts tipics d'auas currentas alpinas. Mo tgei schabegia sche aunc dapli aua vegn menada a Val e Rothenbrunnen per producir electricitad? Pertucaì fussen cunzun ils alluvials dil Glogn che depauperisassen ecologicamein.

Il Rein da Sumvitg ei forsa il pli bi da tut ils flums che portan il num «Rein», silmeins arisguard siu cuors entochen l'emprema tschaffada sur il Bogn Tenigia ella Val Sumvitg. Suentier ils precipezis inizials serpegia il flum atras la grondusa Greina per arrivar ellas profundas cavorgias dalla Val Sumvitg. Cheu scaffescha quei flum alluvials magnifics. Dano entginas etappas ei la gronda part dil flum intacta e vigurusa entochen il lag da fermada da Runcahez. Aval sut il mir da fermada semuossa perencunter il vau schetg dil Rein da Sumvitg. Si'aua producescha electricitad, avon ch'ella sa puspei afflur el Rein Anteriur a Tavanasa.

Dutgs sauns – impurtonts per carstgaun e regiun

Dutgs e flums adempleschan impurtontas funcziuns per nus carstgauns. Els furneschan buca mo energia. Dutgs e flums intacts mantegnan il nivel d'aua sutterran e procuran aua da beiber schubra. Els carmalan da serecrear, da far bogn e da far sport. Cuntradas cun flums e lags contribueschan al beinesser dalla populaziun e da turists. Auas currentas intacts ein denton era impurtontas petgas per cumbatter ils effects dalla midada climatica. Cunzun ussa dependin nus d'auas intacts, cun quei ch'ellas ein pli resistentas encunter eveniments extremis. Animals d'aua anflan cheu in refugi encunter la calira ed alluvials schurmegian d'inundaziuns, per quei ch'els freinan auas grondas. Igl ei pia da basegns da proteger e revitalisar il pli pusseivel nossas auas: Da lags e flums intacts profiteschan numnadamein la regiun, la populaziun e l'economia. **Anita Wyss**